

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

УДК 111.1 : 123

DOI 10.35423/2078-8142.2022.2.1.7

В. Б. Лимар,

кандидат філософських наук,

здобувач Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

e-mail: 26veresnia@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9107-8238>

РОЗВИТОК ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «СВОБОДА» В ІУДАЇЗМІ

На тлі досить частих історичних періодів фізичної несвободи єврейського народу, цей народ став носієм Одкровення істини, що зумовлювало до свідомого застосування свободи вибору на користь збереження божественного гнозису з подальшим етичним спрямуванням свободи. На цьому етапі оформлення Тори як зводу священних книг і подальшого керування її заповідями, свобода окремої особистості приносилась у жертву загальним релігійним завданням спільноти. Священний страх перед величию Бога спричинявся до усвідомлення практично тотальної напередвизначеності. Талмудичні та рабіністичні течії, що початково продовжували культивування змісту свободи, започаткованого періодом Тори, згодом невимушено сприймали антропоцентричні ідеї середньовічної Європи і, поступово трансформуючи свої віроповідальні та культові положення під впливом громадянських свобод, розвитку капіталістичного суспільства та утворенням демократичних урядів, загалом реформували релігію євреїв у так званий сучасний іудаїзм. Спільна загальна спрямованість свободи єврейського народу подрібнилась на політично-громадські свободи кожного окремого єврея, де кожен несе відповідальність за етичні наслідки лише свого існування.

Ключові слова: *свобода, іудаїзм, Тора, Талмуд, істина, сучасний іудаїзм.*

Іудаїзм як релігія є колискою і християнства і мусульманства – їх і називають тому семічними релігіями. Тому, якщо ми беремось за дослідження свободи у суспільствах, цивілізаціях, які традиційно ототожнюють себе з названими віросповіданнями, то для сумлінного виконання цього завдання нам потрібно дослідити розвиток метафізичної та антропологічної предикації свободи, розпочавши саме з іудаїзму.

Як саме стародавні нащадки Авраама уявляли свою життєдіяльність у контексті свободи? Наскільки їх світогляд тоді підпорядковувався впливові напередвизначеності? У зв'язку з темою дослідження ми повинні осягнути ці питання, дослідити напрями мислення стародавніх євреїв. Як відзначав свого часу Н. Аббаньяно: «Філософування – головним чином і за сутністю є актом свободи. Там, де немає свободи, немає і філософії. Філософувати значить обирати власну позицію по відношенню до життя та світу; і цей вибір є самою свободою» [1, с. 22]. Тож, мислення євреїв (стародавніх і сучасних), як загальна доктрина іудаїзму, і вже як прояв внутрішньої свободи, і буде головним стрижнем нашої статті.

Дослідження антагоністичних понять свобода – напередвизначеність у стародавній єврейській традиції Тори. Розвиток свободи у пізніших та сучасних течіях іудаїзму, де Талмуд вносив нові перспективи відносно цього поняття. Такі завдання вимагає від нас самий зміст дослідження.

Використовуючи напрацювання сучасних дослідників іудаїзму у зв'язку зі священними і авторитетними книгами цього віросповідання, ми проаналізуємо хронологічний розвиток і зміст поняття свобода у межах даної релігії.

Витоки людських міркувань про свою свободу чи її відсутність потрібно шукати, звичайно, у найдавніших філософських теоріях, але вони, своєю чергою, запозичували уявлення про головні питання, які їх турбували, із сучасних їм віросповідань. Безперечно, іудаїзм впливав на розуми не лише освічених греків, а й захоплював своїми доктринами тих римлян, котрі шукали пояснення важливим філософським постулатам. На думку сучасних дослідників у галузі прав та свобод людини, саме іудаїзм, як збірка доктрин,

був піонером у проголошенні свободи і відповідальності окремої людини. В. П. Воробйов та Р. Л. Ілієв [Див.: 4] ставлять під сумнів глибоко вкорінену тезу про те, що поняття «права та свободи» є продуктом європейських буржуазних революцій XVIII ст. На противагу цьому загальноприйнятому судженню протиставляють концепцію, згідно з якою фундаментальні права та свободи людини ґрунтуються на принципах, які ще сивої давнини були сформульовані в іудаїзмі. Їх дотримання визначається головними джерелами єврейської релігії – Торою (П'ятикнижжям Моїсея) та Талмудом. Такі найголовніші правові положення, як право на життя і захист гідності; право на свободу та рівноправність; право на справедливе судочинство та недоторканість приватної власності були головними критеріями національного життя та культури євреїв протягом майже чотирьох тисячоліть. Неможна не погодитися і твердженням авторів статті, що «важлива особливість іудаїзму полягає в тому, що від самого початку він не обмежується лише тим, що формулює гарні принципи, а й застосовує їх на практиці» [4, с. 251].

Справді, у внутрішньополітичному устрої євреї (навіть коли втрачали державну незалежність), мали значно більшу зовнішню свободу особистості, ніж інші народи. Згідно з Моїсеевим законом, навіть цар не мав права самочинно відбирати землю в найменшого зі своїх підлеглих. А євреї, що через зубожіння потрапляли у рабство до своїх одновірців, відпускались на свободу у так званий «рік прощення», який наставав кожні сім років. У сучасних єврейських діаспорах існує положення, згідно з яким жоден єврей не повинен опинитися за межами матеріальних норм існування – уся громада повинна допомагати малозабезпеченим євреям. Ця зовнішня свобода – свобода дії – є добрим підґрунтям для розгортання змісту свободи взагалі. Людина невільна навряд чи замислюватиметься насамперед про свободу буттєву, моральну, ґносеологічні чи метафізичну. Сучасна вітчизняна дослідниця іудаїзму З. Швед у своїх працях засвідчує вплив у цій релігії зовнішньої свободи, зокрема на свободу моральну: «Важливим аспектом розуміння взаємозумовленостей наявних фізично-ментальних свободи та неволі є аналіз поглядів іудаїзму на проблему «звільнення від Ярма Небес». Тобто

про страх людини та її небажання обтяжувати себе «зайвою» відповідальністю, особливо щодо «всього світу». Оповіді в Торі про «гірку воду» або «історія з перепелицями» є прикладами того, як перенасичення тягарем свободи, страх перед моральною несвободою може призводити до прагнення добровільно відмовитись від фізичної свободи та наполягати на поверненні в кайдани неволі» [9, с. 115].

Так, бували в історії єврейського народу – особливо в період становлення етосу – моменти, коли євреї добровільно бажали повернутись у рабство, щоб не бути носіями внутрішньої свободи. Ця внутрішня свобода полягала у гносеологічній перспективі: обраний народ мав одержати сокровенне божественне знання, стати носієм істини. «В іудаїзмі ідея духовності людини означає, що вона здатна діяти за своїм розумом проти власної природи... Суть свободи, власне, і полягає в тому, щоб зрозуміти істину та приєднатися до неї... Тому вибір здійснюється коли людські пристрасті зіштовхуються з моральним приписом, покладеним зовнішнім авторитетом» [8, с. 232–233]. Згідно з християнською традицією, можна розподілити іудаїзм на два етапи: перший, приблизно етап Старого заповіту до оформлення Талмуду, і другий, майже паралельний заповітові Новому – філософські осмислення догм іудаїзму талмудичними течіями аж до сучасності. Так ось перший період загально можна ототожнити з усвідомленням євреями своєї фізичної свободи як етосу для того, щоб сприйняти, всотувати на рівні народу Божественне Одкровення, стати його носіями та виконавцями. «На думку багатьох сучасних богословів, характерна риса всякого богослов'я полягає у специфічно антропологічній точці зору. Фактично цю точку зору можна звести до твердження про те, що принципова мета Одкровення не в тому, щоби дати людям знання про Всесвіт, тобто задовольнити їхню вроджену цікавість по відношенню до світу, а скоріше ввести їх у галузь цінностей, що дають спасіння» [7, с. 55] – так про значення Одкровення розмірковує фахівець у галузі діалога науки і релігії Л. Шашкова.

Етична спрямованість свободи, отримання божественного знання обраним народом для всотування та збереження істини Од-

кровення передбачає наступний етап розвитку свободи – свободи вибору. Тепер євреї вправі обрати етичні постанови для найкращої реалізації свого біологічного існування, або заперечити їх з подальшими негативними онтологічними наслідками. «А зруйнувати «буття людини у свободі» може навіть сама людина, тому що Бог надав їй страшну свободу – свободу вибору свого життєвого шляху. Якби Бог не надав людині право самій розв'язувати питання про вибір шляху між Богом і Дияволом, між добром і злом, між істиною і неправдою, вона не впала б у перворідний гріх. Але Бог бажав бачити людину вільною у вірі і тому обдарував її «буттям у свободі»» [6, с. 205]. На тлі фізичної свободи зростає свобода вибору. Проте дане Митцем сокровенне знання, хоча й свідчить про турботу за своє творіння, все ж передбачає «побічний ефект» цього піклування. Тора, книги пророків та історичні книги просякнуті оспівуванням величі Божої, котра пригнічує своєю всепроникливістю свободу особистості, її екзистенцію взагалі. М. Бубер любив цитувати книгу Іова. Ми наведемо доречний уривок із цієї книги: «Хто є, що супротивиться Мені, чи хто стане проти Мене і витерпить, коли уся піднебесна є моєю?» (Іов. 41: 1-2). Поряд з одержанням божественної істини, стародавні євреї також одержали і пригнічуюче відчуття напередвизначеності. Хоча, мабуть, засвоєння нового знання повинно передбачати внутрішню увагу та зосередження, які найкраще культивуються під впливом священного страху.

Із появою християнства іудейське мислення почало видозмінюватись. Зовнішні запити змушували до реакції. «Звичайно, давнина звістки, існування Моїсея чи Ісаї в ту епоху, коли Греція була ще занурена у пільму варварства, здатні вразити уяву. Але історичними заслугами не купити непотрібне довгожителство. У царині духа немає права на пенсію» [5, с. 322] – так свого часу писав про період аморфності іудаїзму Е. Левінас. Консерватизм мислення іудаїзму початково не сприймав будь-які нові ідеї взагалі. На них ставилось тавро або язичництва, або «єресі християнства». Гоніння на апостолів Євангелія, що описані у книзі Діянь апостолів, засвідчують фанатичну нетерпимість до нової доктрини навіть без ба-

жання її осмислити та критично розглянути. Важко визначити хронологічні межі такого заангажованого несприйняття євреями розвитку загальнолюдських думок. Швидше за все, зі звеличенням християнства, а згодом, мусульманства, іудаїзм, як віросповідна доктрина просто був змушений адекватніше реагувати на положення цих релігій, оскільки євреї мешкали на територіях країн, де переважна більшість населення сповідувала ці віросповідання і залежали політично та фізично від керівництва цих держав. «Крім специфічних проблем іудаїзму, єврейська філософія зверталась і до загальнофілософських питань, хоча спиралась при їх розв'язанні на єврейські тексти і уявлення, критично їх аналізуючи. На відміну від християнства та ісламу, філософські традиції в яких відокремлені лише століттями від появи самих цих релігій, єврейська філософія як самостійний напрям в єврейській думці починає розвиватися лише після майже двох тисячоліть після початку формування іудаїзму як релігії» [3, с. 10].

Відродження, Ренесанс і, остаточно, німецька класична філософія дали поштовх розвитку антропології, розгортанню духа, у зв'язку зі звеличенням людини. На думку М. Шелера, особистість та дух є рівнозначними, оскільки особистість є конкретним та реальним модусом існування духа: «Те, що робить людину людиною, є початком, що протистоїть життю взагалі, початком, який не може бути співвіднесеним із духом. А особистість ми назвемо активним центром, в якому дух виявляє себе всередині сфер кінцевого буття» [11, с. 31]. Ця загальна антропоцентрична тенденція поступово увійшла практично в усі значущі релігії світу. Не обминуло це й іудаїзм. «Талмудична наука – це розгортання етичного порядку аж до спасіння індивідуальної душі. Яким новим світлом починає сяяти у наших очах моралізм ХІХ століття, незважаючи на всю свою наївність! Принаймні, в нього була одна заслуга: він намагався інтерпретувати іудаїзм як релігію духа» – це знов слова Левінаса. Свою іронію далі він зодягає у шати реальної трагічності людської свободи, що є далекою від умоглядних ідеальних положень: «... всупереч занадто гордим метафізичним вченням, свобода людини поступається фізичним стражданням та містиці. Ще не так

давно людина, якщо тільки вона змирялась зі своєю смертю, могла назвати себе свободною. Але ось тілесні тортури, голод, холод чи дисципліна сильніше за смерть розбивають цю свободу. Навіть на її останньому оборонному рубежі, там, де у своїй нездатності до дії вона потішається тим, що залишається свободною думкою, – навіть тут чужа воля проникає в неї і поневолює її. Так людська свобода зводиться до можливості передбачити небезпеку власного виродження та озброїтись проти неї» [5, с. 451].

Свобода вибору в іудаїзмі почала поступово втрачати своє первісне призначення – стояти на сторожі онтологічної істини, даної у божественному одкровенні. Етичні погляди у зв'язку із цінністю людського життя дедалі більше ставали самоціллю: «Підсумовуючи викладене, зазначимо, що, однією з головних в етичній складовій вчення іудаїзму (Мусару) є ідея відповідності Божественних атрибутів душевним властивостям людини, що зобов'язує останню до відповідного та відповідального ставлення до себе й світу. У цьому плані свобода людини виступає інструментом удосконалення (виправлення) історії та сферою, в якій може реалізовуватися пізнання» [8, с. 245]. Звичайно, антропоцентричні погляди у талмудичних течіях іудаїзму мали місце у зв'язку з грандіозними планами відносно світобудови та хронологічного перебігу творіння, але все це малося на увазі лише стосовно людини як абстрактного поняття, до якого можна апелювати без можливості заперечення, з огляду на його сакральність: «Індивідуальність, проголошена «образом і подобою Бога», внаслідок цього приречена на постійне самовдосконалення, а світ, як осередок людського існування та одночасний вияв Божественної досконалості, тільки разом з людиною та завдяки їй може наблизитися до «Абсолютного Добра-Блага», яке є виявом абсолютної трансцендентності «досконалого». Це процес безперервний та постійний, що зумовлено самим творенням, яке є триваючим актом історичного розвитку. У даному контексті виявляє себе людська свобода, яка виходить за межі необхідності» [8, с. 224].

Сучасні єврейські філософи, серед яких Левінас, Бубер та інші, акцентують увагу насамперед на екзистенції особистості як

такої. Усі інші питання досліджуються виключно із цієї позиції і у зв'язку з нею. Мартін Бубер, котрого прийнято вважати філософом-екзистенціалістом, вважає Іова (біблейського героя) одним з найяскравіших втілень духовних зусиль єврейського народу – усвідомленням внутрішньої роздвоєності та палкого бажання звільнитися від нього, що дарується тільки божественним велінням: «У книзі Іова – слова про неминучість внутрішнього роздвоєння, яке неможна здолати своєю волею і якого не може уникнути той, хто бореться за самого себе, бо ж від роздвоєння звільняє лише благодать. Скрізь ви зустрінетесь з почуттям та досвідом роздвоєння – і скрізь з прямуванням до суцільності. Прямування до суцільності. До єдності в одній людині. До єдності поміж частинами народу, поміж народами. Поміж людством та усім живим. До єдності поміж Богом та світом... Так само, як ідея внутрішнього роздвоєння, так і ідея звільнення від неї – єврейська за суттю. Вірогідно, індійська ідея звільнення протистоїть їй як більш категорична та абсолютна; але вона означає звільнення не від роздвоєння душі, а від її загубленості у світі. Індійське звільнення означає пробудження, єврейське – осягнення істини; індійське – заперечення, єврейське – ствердження; індійське розчиняється у тимчасовому, єврейське передбачає шлях людства. Як будь-який історичний світогляд, він менш суттєвий, але більш пробуджуючий. Тільки він може говорити, як Іов: «Я знаю, Іскупитель мій живий» (Іов. 19:25), і словами Псалмоспівця: «Дух [правди] онови всередині мене» (Пс. 51:12)» [2, с. 46–48].

Так званий сучасний іудаїзм модернізував стародавні віросповідні доктрини під впливом розвитку капіталізму, загальних демократичних процесів та акцентуванні на громадянських свободах. Ці зовнішні впливи руйнували єврейську замкненість як умову збереження віровчення та традицій. У XIX ст. поступово розпочалися асиміляційні процеси у середовищі євреїв, майже по всьому світу. Уже у XX ст. погляди сучасного іудаїзму на свободу вустами єврейських мислителів звучали, порівняно з висловами Тори та Талмуду, досить шокуючими: «Тобто, це передбачає, що люди повинні мати у своєму розпорядженні безліч форм і стилів життя, що

включають несумісні чесноти, які не лише не можуть бути реалізовані в одному житті, але мають тенденцію породжувати взаємну нетерпимість. Така плюралістична мораль, що цінує автономію, породжує доктрину свободи. Вона захищає людей, які дотримуються різних стилів життя, від нетерпимості, яку заохочує конкурентний плюралізм, і вимагає забезпечення умов автономії, без яких автономне життя неможливе. Доктрину, засновану на автономії, характеризують три основні риси свободи. По-перше її головна турбота полягає в просуванні та захисті позитивної свободи, яка розуміється як здатність до автономії, що складається з наявності достатнього діапазону варіантів і розумових здібностей, необхідних для автономного життя. По-друге держава зобов'язана не лише запобігати запереченню свободи, а й сприяти цьому, створюючи умови автономії. Третє. Не можна досягати жодної мети засобами, які порушують автономію людей, якщо такі дії не виправдані необхідністю захистити або сприяти автономії цих людей чи інших» [10, с. 425].

Сучасні погляди іудаїзму на свободу абстрактно зводяться до демократичних громадянських свобод. Загальна секуляризація торкнулась не лише віросповідної складової, а й культової частини єврейської релігії. Якщо за часів Христа євреї, котрі приймали християнство, жили спільнотами (чи як пізніше сказали б: комунами) і мали спільне майно (Діян. 4: 32), то тепер вони практично стали на рівень тих адептів християнства, котрі у ті самі часи становлення християнської релігії наворачтались з язичників: «у перший день тижня кожен з вас нехай відкладає в себе зберігаючи, скільки має змоги» (1 Кор. 16:2). Через твори К. Маркса у XIX ст. ці принципи єврейської спільноти-комун не лише поширились та були популярними, а й на рівні держав нав'язувались представникам інших культурних типів, котрим, як історичним вихідцям «з язичників», це було зовсім не притаманно. А євреї, навпаки, поступово всотували у свій світогляд ставлення до життя тих народів, яким властиві не суцільність та єдність, описані Бубером, а відчуження, автономність «духу капіталізму».

Від часів Тори свобода єврея як індивідуальної одиниці завжди приносилась у жертву там, де починались інтереси єврейської спільноти місцевого чи загальнонаціонального рівня: «Ще один приклад: ідентичність єврейської спільноти виявляє свою унікальність як завдяки означеним факторам впливу (тривале перебування більшості громади за межами «національного дому»), так і через зв'язок з релігійним джерелом національно-культурної totoжності, що знаходить своє вираження в духовній сфері, значно зумовлений власне релігійно-національною самоідентифікацією, яка розвивалася, сповнювалася смислами не через поняття-концепт «діаспори», а через поняття-концепт «розсіяння» (галут)», – відзначає З. Швед і констатує подальшу видозміну завдань єврейської спільноти: «А це означає, що розуміння «національного призначення» трансформувалося з пріоритету збереження національної ідентичності у пріоритет пристосування та розвитку способів інтерпретації національної ідентичності через трансформації, зокрема й у релігійній сфері, які були покликані створювати оновлені форми самоідентифікації, відкритої для тих, хто сприймає цінності іудаїзму. І тут особливої уваги набуває ідея усвідомлення національного призначення, Вона не конкретизується виключно в ідеалах державотворення чи збереження ідентичності в діаспорі; а виявляє себе у переосмисленні ідеї «галут-геула» як здійснення національного призначення від «розсіяння до повернення», які осмислюються в «космічних масштабах», – стати «світочем для всіх народів» (Вих. 19:5-5)» [8, с. 193–194].

У зв'язку з тим, що євреї тривалий час не мали своєї державності, талмудичні та ортодоксальні течії іудаїзму консолідували своїх adeptів у діаспорах у зачинену опікуючу спільноту, яка регламентувалася чіткими правилами відносно будь-якої сфери життєдіяльності. Сучасний іудаїзм, спираючись на факт існування єврейської держави і доступності до сакральних релігійних пам'яток, з одного боку, і, враховуючи фактор безпеки для життя євреїв у сучасних суспільствах, відсутності дискримінації та зовнішніх утисків, з іншого боку, змістив акцент зі свободи єврейського народу, що виявлялась у збереженні доктрин та обрядів віросповідання на

свободу окремої особистості, котра несе відповідальність суто за перебіг лише свого існування.

Заснований у XVI ст. хасидизм був неначе регресом у розвитку свободи в іудаїзмі. Хасиди вважають, що Бог передбачає найдрібніші деталі життя і духовного розвитку кожного єврея, оскільки абсолютно все відбувається за Його волею. Сучасний месіанський рух євреїв зближує іудаїзм із християнством і спрямовує його у річище розвитку християнства загалом. Але обидві ці течії не впливають істотно на загальний розвиток онтологічного змісту свободи в іудаїзмі.

Підсумовуючи розгляд свободи в іудаїзмі, насамперед потрібно виокремити два кардинальних етапи розвитку. Перший – хронологічний період Тори, і другий – етап остаточного оформлення Талмуду і поступове його видозмінення до «сучасного іудаїзму». Перший етап характеризується, насамперед, обранням Богом єврейського народу з подальшим ввірнянням йому заповідей Одкровення. Єврейська спільнота була покликана берегти цей божественний гносеологічний скарб, жити й діяти згідно з ним. Тому свобода окремого єврея була співзвучна завданням усієї громади. Етичне спрямування індивідуальної свободи передбачало свободу вибору навіть за відсутності фізичної свободи. Єврей у політичному рабстві був, насамперед, рабом Бога (якщо не враховувати поодиноких випадків ренегатства). Щоправда, тягар 613 заповідей Тори зумовлював відчуття майже абсолютної напередвизначеності. Із появою та розповсюдженням християнства, а, згодом, ісламу, єврейські спільноти опиняються у країнах, де діють відмінні від іудаїзму, релігійні закони та традиції. І тому традиція антисемітизму, яка розпочалась ще від часів зруйнування Єрусалимського храму та подальших гонінь в античному світі, змушувала євреїв пристосовуватись до нових релігійних ідеологій та поступово адаптуватись до них. Талмудичний, або рабіністичний іудаїзм, поступово увібрав у себе культивований в Європі антропоцентризм, який ставив свої нові запити перед євреями так само, як і перед християнами. Громадянські свободи, оформлення капіталістичних відносин та утворення демократичних держав тощо сприяли реформу-

ванню віросповідних та культових положень, що й стало причиною утворення «сучасного іудаїзму». На цьому, поки що останньому, етапі розвитку іудаїзму, акцент зі спільноти змістився до автономії особистості. Свобода як прояв єдиної волі єврейської спільноти у збереженні віровчення та його виконання поступово трансформувалася в індивідуальну ліберальну свободу громадянина відкритого суспільства, яка передбачає відповідальність за етичні прояви лише свого існування. Величне призначення євреїв «стати світочем для усіх народів», котрі й стали початком для семічних релігій, поступово зійшло нанівець і подрібнилось на безліч політично-громадських свобод окремих індивідів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аббаньяно Н. *Философия и свобода. Введение в экзистенциализм*. СПб. : Алетейя, 1998. С. 19–28.
2. Бубер М. Еврейство и человечество. Бубер М. *Избранные произведения*. Иерусалим, 1989.
3. Бурмистров К. Ю. *Еврейская философия и каббала. История, проблемы, влияния*. М. : ИФРАН, 2013. 266 с.
4. Крылов А. В., Федорченко А. В. Работа об истинной природе прав человека и гражданина. *Вестник МГИМО-Университета*. 2019. № 12(4). С. 250–258.
5. Левинас Э. *Избранное: Трудная свобода*. М. : РОССПЭН, 2004. 752 с.
6. Соболев О. М. Проблема свободы в постметафизическом дискурсе. Соболев О. М. *Свобода: Сучасні виміри та альтернативи* / В. В. Лях, В. С. Пазенок, К. Ю. Райда. К. : Український центр духовної культури, 2004. С. 204–263.
7. Шашкова Л. О. Наука і релігія: доповнюваність перспектив. *Філософські проблеми гуманітарних наук*. 2016. № 25. С. 53–60.
8. Швед З. В. *Інтерпретації свободи в іудаїзмі: методологія дослідження*. К., 2011. 317 с.
9. Швед З. В. Фізична свобода та духовне рабство в інтерпретаціях іудаїзму. *Філософія*. 2010. № 4. С. 113–116.
10. Raz J. *The morality of freedom*. Oxford : Oxford University Press, 1986. 435 p.

11. Scheler M. Die Stellung des Menschen im Kosmos. *Gesammelte Werke B. IX*. Bern, 1976.

REFERENCES

Abbaniyano, Nikolo. (1998). Philosophy and freedom. In N. Abbaniyano, *Introduction to Existentialism* (pp. 19-28). St. Petersburg.

Buber, M. (1989). Judaism and humanity. In M. Buber, *Selected works*. Iyerusalim.

Burmistrov, K. Yu. *Jewish Philosophy and Kabbalah. History, problems, influences*. Moscow: IFRAN.

Krylov, A. V., Fedorchenko, A. V. (2019). A work on the true nature of human and civil rights. *Vesnik MGIMO-Universiteta (Bulletin of MGIMO-University)*, 12(4), 250-258.

Levinas, E. (2004). *Favorites: Hard Freedom*. Moscow: ROSSPEN.

Sobol, O. M. (2004). The problem of freedom in post-metaphysical discourse (pp. 204-263). In O. M. Sobol, *Freedom: Modern Wisdom and Alternatives*. V. V. Lyakh, V. S. Pazenok, K. Yu. Rayda (Eds.). Kyiv: Ukrayins'kyy tsentr dukhovnoyi kul'tury.

Shashkova, L. O. (2016). Science and religion: complementary perspectives. *Filosofs'ki problemy humanitarnykh nauk (Philosophical problems of humanities)*, 25, 53-60.

Shved, Z. V. (2011). *Interpretations of freedom in Judaism: research methodology*. Kyiv.

Shved, Z. V. (2010). Physical freedom and spiritual slavery in interpretations of Judaism. *Philosophy*, 4, 113-116.

Raz, J. (1986). *The morality of freedom*. Oxford: Oxford University Press.

Scheler, M. (1976). Die Stellung des Menschen im Kosmos. *Gesammelte Werke B. IX*. Bern 1976.

Viacheslav Lymar

Candidate of Philosophical Sciences (Ph.D.), Applicant of Taras Shevchenko National University of Kyiv; Kyiv, Ukraine; e-mail: 26veresnia@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9107-8238>

Development of the meaning of the concept of "freedom" in Judaism

Abstract

Against the background of quite frequent historical periods of physical imprisonment of the Jewish people, this people became the bearer of the Revelation of Truth, which led to the conscious use of freedom of choice in favor of preserving divine gnosis with further ethical direction of freedom. At this stage of the design of the Torah as a collection of sacred books, and the subsequent management of its commandments, the freedom of the individual was sacrificed to the general religious goals of the community. The sacred fear of the greatness of God led to the realization of almost total predestination. The Talmudic and rabbinical currents, which initially continued to cultivate the content of freedom that began in the Torah period, later adopted the anthropocentric ideas of medieval Europe and gradually transformed their religious and cultic positions under the influence of civil liberties, so-called "modern Judaism". The common general orientation of the freedom of the Jewish people has been divided into the political and social freedoms of each individual Jew, where each is responsible for the ethical consequences of his own existence.

Keywords: *freedom, Judaism, Torah, Talmud, truth, modern Judaism.*